

Sara Pahor

Kritični spoprijem s konceptom otrokocentričnosti

Povzetek: V prispevku analiziramo izbrana besedila iz zbornika *Generaciji navidezne svobode: otroci in starši v sodobni družbi* (2017), ki z vidika družbeno reprodukcijskih mehanizmov kritično prevprašujejo vzgojno zasnovano otrokocentričnosti, saj ta pomembno vpliva na družinsko vzgojo novih generacij otrok. Zanima nas, na katere vzgojne razsežnosti je v obravnavanih besedilih usmerjena kritika argumentacije. Na mestih, kjer na podlagi analize ugotavljamo, da zasnova in tudi njena kritika nista koherentno utemeljevani, opravimo dodatne premisleke. Pokažemo, da zasnova otrokocentričnosti pomembno zaznamuje pomensko polje vladajoče ideološke produkcije ter vodi k vzgoji posameznikov in posameznic, ki z osebnostno strukturo in usvojenimi funkcionalnimi rekviziti družbe obnavljajo in ohranjajo dominantna družbena razmerja.

Ključne besede: zasnova otrokocentričnosti, ideološki govor, družinska vzgoja, potrošniška družba, patološki narcizem

UDK: 37.015.4

<https://doi.org/10.63384/spB51z720s>

Znanstveni prispevek

Sara Pahor, magistrica profesorica pedagogike in doktorska študentka, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za pedagogiko in andragogiko, Aškerčeva ulica 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenija; e-naslov: sarapahor13@gmail.com

Uvod

V članku analiziramo nekatera besedila iz zbornika *Generaciji navidezne svobode: otroci in starši v sodobni družbi* (2017), ki tematizirajo otrokocentrično vzgojno paradigmo, in ugotavljamo, ali je kritika, ki jo naslavljajo na njo, koherentna. Zanima nas, ali besedila prinašajo nova spoznanja, ki se opirajo na kritike obravnavane zasnove, v svetu predstavljene od štiridesetih let prejšnjega stoletja, intenzivneje od sedemdesetih let prejšnjega stoletja, ko v družinski vzgojni praksi zahodnih družb prevladajo permissivna vzgojna prizadevanja (Lasch 1979). Pri nas je na nekatere probleme, povezane s konceptom otrokocentričnosti, že v sedemdesetih letih 20. stoletja opozarjala Milica Bergant (1970). Za vzgojno družinsko razmerje, ki ga je kritično poimenovala kot anarhično, je zapisala, da je v njem otrok središče vse družine in da gospoduje svojim staršem (prav tam, str. 76). »Starši se mu slepo in nekritično podreajo in ugodijo vsem njegovim muham in željam.« (Prav tam) Od otroka ničesar ne zahtevajo, nasprotno, prizadevajo si, da bi sami čim bolj ugodili vsem njegovim, včasih tudi pretiranim zahtevam (prav tam). Že na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja je avtorica opozorila tudi na učinke vzgojnih prizadevanj, ki jih je prepoznala kot narcisizem sodobnih časov, pri interpretaciji se je oprla tudi na Christopherja Lascha (1986) in ugotovitve povezala v sklep, da družbeni vplivi ter načini vzgoje in socializacije v modernih družbah izobilja in hedonizma z obilico prostega časa potiskajo mlade generacije in posameznike v smeri narcisizma (Bergant 1994, str. 63). Tovrstna opozorila in kritike permissivnega modela družinske vzgoje niso zmanjšali zagona v njegovi družbeni prevladi in razmislekih, ki jih vključuje vzgojni koncept otrokocentrični, nasprotno, nadaljnji razvoj je pokazal, da se je problem, na katerega opozarjata denimo Lasch (1979) in Bergant (1994), »še zaostрил, se pomnogoteril in se povezal s še veliko bolj fatalnim uveljavljanjem drastičnega neoliberalizma in splošne prekarizacije, kjer je zveza narcisistične kvaziemancipacije in uveljavitve novih oblik izkoriščanja in nadzora postala nazorno očitna« (Dolar 2012, str. 10; več o tem Dolar 2021). To z drugimi besedami pomeni, da pričakovanja, ki jih promovira v besedilu obravnavan koncept, niso prisotna samo v družbah vsem dosegljivega izobilja. V sodobnih družbah se namreč razlike med bogatimi in revnimi ekspo-

nentno povečujejo. Ljudje, tudi tisti iz srednjega sloja, za preživetje združujejo tudi po več prekarnih zaposlitev, zato nimajo izobilja prostega časa, prav tako pa se vse težje osamosvojijo od primarnih skupin, kar naj bi bilo v družbah izobilja omogočeno, kot je to zapisala Bergant (1994), širokim slojem ljudi (prav tam, str. 59).

Z deskriptivno in eksplikativno raziskovalno metodo¹ (Sagadin 1993) analiziramo prispevke Urbana Boljke (2017), Daše Cvjetičanin (2017), Tamare Narat in Urbana Boljke (2017a; 2017b), Zorana Kanduča (2017), Barbare Turk Niskač (2017) in Alenke Švab (2017), zbrane v zborniku *Generaciji navidezne svobode: otroci in starši v sodobni družbi* (2017), posredno pa tudi vire, na katere se ti opirajo (npr. Ashton-James idr. 2013; Beck-Gernsheim 2006; Bernstein in Triger 2011; Frosberg 2009; Furedi 2001; Hoffman 2010; Humer, Švab in Žakelj 2011; Kuhar 2011; Rizzo idr. 2013; Shirani idr. 2012; Švab 2001, 2003; Zidar 2003). Zbornik obsega več deset prispevkov, analiziramo pa tiste, ki identificirajo ključne razsežnosti koncepta otrokocentričnosti z vidika reprodukcijskega agensa prevladujoče strukture osebnosti.²

1 Z deskriptivno metodo, piše Janez Sagadin (1993), raziskujemo stanje v vzgojnem polju, ne da bi ga vzorčno pojasnjevali (prav tam, str. 12). Z eksplikativno metodo pa iščemo vzročno-posledične povezave med pojavi tako, da pedagoški pojav najprej opišemo in ga nato pojasnimo (prav tam).

2 V zborniku *Generaciji navidezne svobode: otroci in starši v sodobni družbi* (2017) so besedila, ki se opirajo na različne teoretske zasnove ter obravnavajo različna vzgojna razmerja in razsežnosti. Med njimi sta denimo tudi besedili Ane Kralj in Tanje Renner (2017) ter Tanje Rakar in Maše Filipovič Hrast (2017). V prvem prispevku avtorici odgovarjata na vprašanje, kaj bi pomenila uvedba univerzalnega temeljnega dohodka z vidika otrokocentričnosti in kaj z vidika distributivne pravičnosti, v drugem pa avtorici otrokocentrično paradigmo obravnavata z vidika socialnih naložb in družinske politike v Sloveniji. Prek analize socialne zakonodaje, ki je po letu 2012 uvedla varčevalne ukrepe in močno posegla na področje družinskih transferjev, medtem ko je socialne naložbe obvarovala pred večjimi »rezi«, ugotavljata, ali lahko takšno politiko obravnavo kot otrokocentrično. Pokazeta, da je starševsko varstvo doživelo le manjše posege, večinoma so bile uvedene spremembe, ki so ohranjale močan poudarek na koristi otrok (npr. uvedba očetovskega dopusta). Družinski transferji pa so postali vse bolj selektivni in usmerjeni na najrevnejše družine, s čimer so se od otrokocentrične usmeritve (korist večine družin) oddaljili v smeri socialnega korektiva za najrevnejše družine (prav tam, str. 112 in str. 129). V zborniku so tudi besedila, ki problematiko otrokocentričnosti obravnavajo v medosebnem vzgojnem razmerju ter analize ne usmerjajo v razmisleke o prevladujoči strukturi osebnosti in implikacijah v družinski in institucionalni praksi. Besedilo Katje Jeznik, Robija Krofliča in Petre Štirn Janota (2017) *O vzgojnih pristopih med permissivnostjo in otrokocentričnostjo* tako opozarja, da zasnova otrokocentričnosti, ki se je uveljavila v induktivnem vzgojnem pristopu, presega permissivne vzgojne razmisleke, saj ne temelji na podobi otroka kot ranljivega bitja, ki ga je z vzgojo treba zaščititi pred škodljivimi vplivi in možnimi napačnimi odločitvami, temveč na prezentaciji otroka kot bogatega in zmoglega (prav tam, str. 154). Tak konceptualni premik, ki ga afirmira induktivna vzgojna zasnova, omogoča »bolj realno uveljavljene pozitivne ideje otrokocentričnosti« (prav tam, str. 166), saj namesto izražanja zahtev, naklonjenosti in nadzorovanja v središče vzgojnega delovanja postavlja doživljajsko bogate izkušnje (prav tam, str. 159 in str. 176), ki otroku omogočajo, da prek vstopa v angažirane medsebojne odnose razvije občutljivost do drugega (prav tam, str. 167–168), s čimer otrok doseže subjektifikacijski in s tem tudi emancipacijski potencial (prav tam, str. 176). Otrokovo presojo in orientacijo o njegovem dobrem ali slabem ravnanju ter njegovih posledicah v določeni situaciji pa omogočajo odzivi druge osebe v odnosu (prav tam, str. 159). Ta zasnova torej v ospredje ne postavlja eksplicitno izraženih zahtev, čustvene opore in zaščite, tudi ne »nujnosti doslednega ponotranjenja starševskih zahtev in družbenih norm« (prav tam, str. 168), temveč reflektiranje posledic ravnanja posameznika v konkretni situaciji (prav tam, str. 159). Besedilo obravnavane problematike ne postavlja v širši reprodukcijski kontekst in ne tematizira ideološkega učinka v konkretni družinski vzgojni situaciji. Tudi sami privzemamo, da je koncept otrokocentričnosti v zgodovini nedvomno imel družbeno subverzivni naboj, ko je v vzgojni praksi prevladovala vzgojna razsežnost, vezana na oblast

Za zbiranje podatkov smo uporabili metodo kvalitativne raziskave in analizo dokumentiranega gradiva kot njeno tehniko. Analizo besedil v prispevku vodimo po postopkih kvalitativne vsebinske analize (Vogrinc 2008), ki jo usmerjamo s tremi raziskovalnimi vprašanji. Osredotočamo se na: (1) opredeljenost pojma otrokocentričnosti v izbrani virih; (2) prepoznavo ključnih vzgojnih razsežnosti zasnove otrokocentričnosti v njih; (3) preučevanje vzgojnih razsežnosti koncepta otrokocentričnosti, ki so v obravnavanih besedilih predmet kritike, ter na oceno njihove utemeljenosti in koherentnosti. Rezultate interpretiramo s pomočjo teoretskega koncepta, ki v obravnavo vzgojne problematike vstopa prek razmislekov o ponotranjanju simbolne mreže, interiorizaciji simbolnega Zakona in v tem kontekstu tudi vloge avtoritete³ v vzgojnem procesu (prim. Krek 2023; Dolar 2021; Kovač Šebart 2019; Pobežin Roš 2017; Šimenc 2017; Durkheim 2014; Gauchet 2011a; Verhaeghe 2002; Žižek 1987). Z opiranjem na izsledke analize izbranih virov iz omenjenega zbornika in kritiko koncepta otrokocentričnosti v njih v besedilu dopolnjujemo argumentacijo, ki zadeva kritiko koncepta otrokocentrične vzgoje in njegovo vlogo pri vzgoji prevladujoče osebne strukture potrošniške neoliberalne družbe.

Otrok kot središče družinskega življenja

Po metodologiji, ki smo jo predstavili uvodoma, najprej opredeljujemo termin otrokocentričnost, nato pa ugotavljamo, ali in kako obravnavani viri definirajo razsežnosti družinske vzgoje, ki jih vključuje obravnavana zasnova. Utemeljujemo, da ni temeljni problem, ki ga preučujemo s perspektive vzgoje kot reprodukcije družbe, da bi zasnova otrokocentričnosti v izhodišču promovirala strokovno nesprejemljive vzgojne razsežnosti, temveč je težava, da zasnova ni koherentna in ne tematizira, kako se intersubjektivno razmerje med otrokom in odraslim, ki ga promovira, udejanja pri vzgoji kritične in avtonomne osebnosti.

V nadaljevanju najprej opredeljujemo termin otrokocentričnosti kot obliko družinske vzgoje, ki skuša z izkazovanjem prekomerne pozornosti in postavitvijo otroka v središče družine dajati prednost njegovim potrebam in željam pred zanimanji in željami ali potrebami staršev oz. jih požrtvovalno zadovoljevati (Beck-Gernsheim 2006, str. 151; Frosberg 2009, str. 11; Ashton-James idr. 2013, str. 1). S pretiranim spremljanjem in nadzorovanjem vseh vidikov otrokovega življenja si odrasli prizadevajo otroka zaščititi pred tveganji in nevarnostmi zunanjega

in sredstva moči Drugega. Ob njem prevladi v neposredni vzgojni praksi pa je na moči pridobila njegova hrbtna stran, ki je prešla pomensko polje prevladujoče ideološke produkcije in utrdila konformno strukturo potrošniške družbe.

3 Privzemamo opredelitev Marcela Gaucheta (2011a), ki avtoriteto definira kot »specifično dimenzijo, ki jo je treba ločevati tako od oblasti, za katero lahko [...] rečemo, da je vezana na družbene institucije, kakor tudi od moči, katere materialni pogoj je, da ima nekdo možnost primoranja nekoga k nečemu, ki je povezana z razpolaganjem s sredstvi prisile« (prav tam, str. 114). Intenca vzgoje, kot jo razumemo sami, namreč »je, da se odvija v mediju čiste avtoritete« (prav tam, str. 115). Oblast in moč (kot institucionalno in materialno sredstvo delovanja) sta tu udeleženi le obrobno (oblast) ali iz nje že načeloma izključeni (sredstva moči) (prav tam; prim. Kovač Šebart 2019, str. 18).

sveta (Furedi 2001, str. 2–8; Hoffman 2010, str. 387; Bernstein in Triger 2011, str. 1233–1234; Shirani idr. 2011, str. 26). Negativne izkušnje, bolečine, težave in omejitve želijo minimizirati ali jih iz življenja otrok kar odstraniti (Furedi 2001, str. 5 in str. 31; Hoffman 2010, str. 387). Vse to z namenom, da bi zagotovili čim boljše pogoje za učenje in razvoj otroka, za razvijanje njegove individualnosti, da bi torej vzpostavili trdne temelje za njegovo srečno in brezskrbno odraščanje (Frosberg 2009, str. 29; Rizzo idr. 2013, str. 615 in str. 619).

V izbranih virih (Narat in Boljka 2017a, str. 3; prim. Boljka 2017, str. 291; Kanduč 2017, str. 27–30; Švab 2017, str. 53), ki kritično obravnavajo zasnovo otrokocentričnosti kot osredinjenje staršev okoli otrok, prepoznamo tri poudarke iz uvodne opredelitve:

- prvega, da mora biti hierarhija potreb na osi otroci–starši v korist otrok;
- drugega, ki nalaga pozornost in ljubezen do otrok;
- tretji pa zahteva vse večjo zaščito in varnost otrok (prav tam).

Avtorice in avtorji se v obravnavanih besedilih dotikajo tudi povezave otrokocentričnosti s permisivno vzgojo, posledica katere sta, kot zapiše denimo Kanduč (2017), razvajanost in narcisizem otrok (prav tam, str. 31; prim. Beck-Gernsheim 2006, str. 120; Narat in Boljka 2017b, str. vii; Švab 2017, str. 53). Otrokocentričnost opredeljujejo kot nekakšno krovno zasnovo, ki ji je zasnova o protektivnem otroštvu podrejena (Narat in Boljka 2017a, str. 7–8). Povedano drugače, protektivno otroštvo ni sinonim za otrokocentričnost, temveč le del zasnove otrokocentričnosti (prav tam, str. 8). To pomeni, da protektivno otroštvo od odraslih zahteva intenzivno skrb za otroka, njegovo blaginjo ipd. (Švab 2001, str. 135–136), zasnova otrokocentričnosti pa naredi korak naprej in staršem oz. prvim pomembnim Drugim (zaradi mesta, ki ga zasedajo v družbeni strukturi in simbolni mreži, najpogosteje materam) nalaga še požrtvovalno odpovedovanje lastnim potrebam in željam na račun otrokovih potreb in želja (Beck-Gernsheim 2006, str. 152; prim. Kanduč 2017, str. 27; Narat in Boljka 2017a, str. 4; Švab 2017, str. 65). Od njih zahteva tudi, da vse svoje dejavnosti, aspiracije, načrte in investicije podredijo potrebam otroka (Cvjetičanin 2017, str. 215). To pa utrjuje pričakovanja, da pozornost staršev do otrok ne zadošča, temveč morajo v družini otroka postaviti na prvo mesto oz. v središče družinskega dogajanja ter izključiti potrebe in želje vseh drugih (Kanduč 2017, str. 30; Narat in Boljka 2017a, str. 3). S tem zasnova prezre vse druge prakse skrbi in vse druge odnose ali pa jih podredi skrbi za otroke (Švab 2003, str. 66). Osredinjenje na otroka namreč zahteva od staršev neomejene emocionalne, finančne in časovne vložke (Beck-Gernsheim 2006, str. 152). Večina od njih seveda nima neomejenih količin denarja, časa in potrpežljivosti. Starši, ki skušajo slediti predstavljenim navodilom in jih tudi izpolnjevati, morajo zanemariti večino lastnih potreb, pravic in interesov (prav tam). Otroci v tem kontekstu »strukturirajo sodobno družinsko življenje in postajajo dejavnik ekonomskega, časovnega in moralnega discipliniranja svojih staršev« (Renner v Kuhar 2011, str. 473). Še posebej zato, ker so otrokove potrebe in njihovo zadovoljevanje opredeljeni kot steber odgovornega in občutljivega starševstva oz. »dobrega materinstva« (Williams v Humer, Švab in Žakelj 2011, str. 456). Ravnanja staršev

mora po zasnovi tako voditi imperativ »le najboljše je dovolj dobro« (Zidar 2003, str. 362). To pa zahteva, kar smo že zapisali, prioriteto brezmejni čustveni in skrbstveni angažma (Humer, Švab in Žakelj 2011, str. 456). Primerjava z uvodnimi navedbami avtorice Bergant (1970) pokaže na temeljno razliko, ki smo ji priča v predstavljeni zasnovi. Avtorica je opozarjala na učinke vzgoje, ki sledi željam in potrebam otroka, a na predpostavki slepega in nekritičnega podrejanja staršev pri zadovoljevanju otrokovih potreb in želja, opozarjala je na vzgojo v družini, ki ni ustrezna, v nasprotju s predstavljenimi navedbami, ki tako vzgojo promovirajo in od staršev pričakujejo, da se požrtvovalno odpovejo lastnim potrebam in željam na račun otrokovih potreb in želja (Beck-Gernsheim 2006, str. 152).

Avtorji (Furedi 2001, str. 31; Bernstein in Triger 2011, str. 1275) pri obravnavi otrokocentrične vzgojne zasnove pišejo tudi o učinkih družinske vzgoje, ki ji skuša slediti, namreč, da onemogoča razvoj avtonomnega spoprijemanja s težavami in izzivi življenja. V izbranih analiziranih besedilih pa eksplicitno poudarjajo tudi to, da pričakovanja, na katerih gradi obravnavana zasnova, objektivno niso uresničljiva (Kanduč 2017, str. 27–30; Narat in Boljka 2017a, str. 3–4), ključen pa je njihov ideološki učinek, saj tudi starši ne vedo, kaj na njih naslovljena pričakovanja pomenijo. Denimo kaj dejansko pomeni, da se morajo požrtvovalno odpovedovati lastnim potrebam, željam, interesom in kakšna so merila za udejanjanje tega pričakovanja. Prav tako ni jasno, katere potrebe in želje morajo starši favorizirati in jih postavljati pred svoje. V tezah ni odgovorov na vprašanja, kako je predstavljena pričakovanja mogoče uresničiti in, predvsem, kakšen je njihov vzgojni učinek v konkretnih družinskih praksah. Pa tudi zakaj je otroka nujno postaviti v središče družinskega dogajanja in kako ga je mogoče naučiti obrzdati svoje želje, vzgibe oz. naučiti samoomejevanja, če je vloga staršev ta, da strežejo otrokovim željam in ugodju ter ga ščitijo pred vsakršnimi negativnimi vplivi in zahtevami okolja (Ashton-James idr. 2013, str. 1; Furedi 2001, str. 2–8). Umanjka pa definiranje zahteve po zaščiti in utemeljitev, kaj vključuje in kje so njene meje – do kod naj sega starševska zaščita. Podobno je s tezo, da potrebuje otrok »za pozitivno rast [...] zanesljivo pozornost in ljubezen najbližje osebe, najboljše matere« (Das Baby v Beck-Gernsheim 2006, str. 151). Ni namreč utemeljeno, zakaj naj bi bilo za otroka najbolje, da je ta oseba prav mati kot najbližja oseba. Zasnova poleg tega ne utemeljuje koherentno, kako s sledenjem njenim pričakovanjem otroku omogočimo, da razvije odgovoren odnos do sebe in do sveta oz. drugih.

Vsaka frustracija (napor, problemska situacija) mora biti prihranjena

Zasnova otrokocentričnosti, kot smo že omenili, legitimizira tudi potrebo po nenehnem nadzorovanju, varovanju in zaščiti otroka pred možnimi grožnjami, tveganji, na kar opozarjajo številni avtorji (Furedi 2001, str. 5–8; Hoffman 2010, str. 387; Bernstein in Triger 2011, str. 1221–1233 in str. 1275; prim. Kanduč 2017, str. 28; Cvjetičanin 2017, str. 210; Narat in Boljka 2017a; Turk Niskač 2017, str. 182; Švab 2017, str. 53 in str. 63), tudi moralnimi, fizičnimi in seksualnimi zlorabami in nevarnostmi (Švab 2001, str. 136), ki prihajajo iz okolja. Odraščajoči

otrok je krhko in ranljivo bitje, obravnavana zasnova pa sporoča, da »kdor svojega otroka ljubi, ga mora tudi ustrezno zaščititi« (Beck-Gernsheim 2006, str. 134). Na starše so v zvezi s tem naslovljena pričakovanja, kot to v zasnovi prepoznavajo obravnavani avtorji (Furedi 2001, str. 8; Hoffman 2010, str. 387), da je treba otroka zaščititi pred vsemi negativnimi izkušnjami in izzivi življenja. Tudi to, da morajo starši domnevna tveganja, ovire in nevarnosti⁴ za otroke minimizirati ali jih iz njihovih življenj kar odstraniti (Furedi 2001, str. 2–8 in str. 31). V tej zvezi Frank Furedi (2001) ugotavlja, da je treba za otrokovo varnost poskrbeti tako, da ga bodo starši spremljali in nadzorovali (prav tam, str. 8). Neuspešno ali neučinkovito spoprijemanje staršev z nevarnostmi, ki prežijo na otroka, lahko namreč, kot izhaja iz zasnove, ogrozi njegovo zdravje, blaginjo in negativno vpliva na njegov razvoj (Hoffman 2010, str. 385–386).

Odgovornost staršev, da otroka varujejo ter vzpostavljajo v družini ustrezno čustveno ozračje in komunikacijo, je pomembna razsežnost vsakega konceptualnega spoprijema z vzgojo v družini. Morala pa bi zasnova, ki gradi na predstavljenih pričakovanjih, odgovoriti na vprašanje, kako otroku zagotoviti vzgojo in razmere, v katerih se uči, preizkuša, zgreši in postopoma prevzema odgovornost za posledice svojih ravnanj.

Tudi izsledki analize obravnavanih besedil kažejo, da avtorice in avtorji zaznavajo problem otrokocentrične zasnove v tem, da na starše naslavlja pričakovanja o odstranjevanju vseh ovir, ki omejujejo zadovoljevanje otrokovih zahtev, in da mu ne postavljajo omejitev. Problema pa ne obravnavajo zadosti utemeljitveno natančno (Cvjetičanin 2017; Kanduč 2017; Narat in Boljka 2017a; Turk Niskač 2017; Švab 2017).

O ljubezni in naklonjenosti brez primoranja in omejevanja

Podobno kot vzgojne zahteve, ki so se začele uveljavljati v Sloveniji v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja (prim. Poldrugač v Šebart 1990, str. 52), tudi zasnova otrokocentričnosti, ki je obravnavana v izbranih besedilih, podpira ozračje v družini, ki gradi na ljubezni, čustveni toplini, pozornosti in nežnosti (Cvjetičanin 2017, str. 224; Kanduč 2017, str. 28 in str. 30). Nekateri avtorji (Humer, Švab in Žakelj 2011) v tej zvezi ugotavljajo, da v sodobnosti »dimenzije starševstva temeljijo predvsem na preoblikovanem odnosu starš – otrok, ki izhaja iz odnosnih nastavkov in ljubezni do otroka« (prav tam, str. 455). Tako denimo v besedilu Elisabeth Beck-Gernsheim (2006) sledimo opozorilom, da so nežnost, pozornost in ljubezen postali »inštrument razvojnega programa« (prav tam, str. 151) oz. da je ljubezen postala pedagoška nuja, predpisana obveznost (prav tam). Tudi, da je za otrokov optimalni razvoj pomembno, da starši poskrbijo za to, da njihova

4 Vira, ki utemeljujejo, da je odstranjevanje ovir in težav del otrokocentrične vzgojne zasnove, sta denimo tudi Miller idr. (2024) in Odenweller idr. (2014). Van Ingen idr. (2015) pa pišejo tudi o tem, da starši, ki sledijo predstavljenim vzgojnim pričakovanjem, natančno spremljajo svojega otroka in hitijo preprečiti vsako situacijo, ki ji je otrok morebiti izpostavljen in bi mu utegnila škoditi (prav tam, str. 7).

ljubezen, potrditev in pohvala služijo kot najpomembnejša oblika discipliniranja otroka (Beck v Beck-Gernisheim 2006, str. 151).

Ljubezen prvih pomembnih Drugih, njihova naklonjenost in spodbuda so pomembna razsežnost kakovostnih družinskih odnosov in vzgoje (Das Baby v Beck-Gernisheim 2006, str. 151). V analiziranih besedilih pa v zvezi s tem upravičeno opozarjajo, da je problem, če pri tem sledimo tezi, da je otroku treba zagotoviti »čim srečnejše in brezskrbnejše odraščanje, brez bolečin ali nevšečnih omejitev, groženj in kazni« (Kanduč 2017, str. 31). Srečno in brezskrbno otroštvo je seveda legitimen cilj vzgoje v družini. Nujno je tudi, da otroku zagotovimo varno okolje s pozitivnim čustvenim ozračjem in komunikacijo. A to hkrati ne pomeni, da se je pri vzgoji mogoče izogniti omejevanju in primoranju, kar otrok sprva zaznava kot zahtevo Drugega. To se zgodi tudi v primeru, če starši zahtev ne izražajo eksplicitno in te ostajajo na ravni implicitnih ali neizraženih zahtev, ki jih otrok poskuša uganiti (Rutar Ilc 2015, str. 22).

Uvodne razmisleke lahko sklenemo z mislijo, da naj bo družina otroku prostor čustvene topline, nežnosti, ljubezni in pozornosti (Das Baby v Beck-Gernisheim 2006, str. 151; Beck v Beck-Gernisheim 2006, str. 151). Ugodno čustveno ozračje v družinski vzgoji je pomembno, kar pa ne pomeni, da je razvoj otrokovih dispozicij mogoč brez omejevanja, ponotranjanja družbenih zahtev in podreditve kulturi »zakonom človeštva« (Kant 1988, str. 148). Usvojiti in ponotranjiti moramo simbolno mrežo, kulturo, jezik kot sistem simbolov in pri tem razumeti, da ta ni le sporazumevalno sredstvo, temveč je tudi sredstvo kulturne reprodukcije, saj vključuje konvencije o družbenih pomenih, kulturno dediščino, akumulirano znanje, ustvarjeno v zgodovini, ki jo v procesu vzgoje usvajajo nove generacije (Berger in Luckmann 1988, str. 43–46; Štefanc in Kovač Šebart 2020, str. 18).

Zakaj ljubezen na sebi ne zagotavlja razvoja otrokove avtonomije in svobode

Zasnova otrokocentričnosti ob pričakovanjih o zagotavljanju neizmerne ljubezni in nežnosti ne odgovarja na vprašanje, kako otrok, ki je v zgodnjem otroštvu ujet v simbiotsko dualno razmerje s prvim pomembnim Drugim, v katerem ugiba njegovo željo, da ne bi izgubil njegove naklonjenosti, preseže to odvisnost od absolutnega objekta ljubezni ter vzpostavi samostojnost in avtonomijo (Krek 2023, str. 12). Na to pa ne odgovarjajo niti kritiki v izbranih analiziranih virih zbornika (Kanduč 2017; Narat in Boljka 2017a; Švab 2017). Zato dodajamo, opirajoč se na utemeljitve zasnove, ki ji sledimo, da se otrok v predodjipski situaciji ne počuti varnega, četudi so v družini ugodno čustveno ozračje, nežnost, pozornost in naklonjenost ter ljubezen do otroka. Otrok namreč prvega Drugega zaznava kot vsemogočnega Drugega, ki mu ali pa ne odgovarja na zahteve, ki mu objekte zadovoljitve da ali pa mu po njemu nedoumljivi kaprici zavrne dostop do njih (Verhaeghe 2002, str. 48–50). Izpričevanje ljubezni prvega pomembnega Drugega pa je, piše Janez Krek (2023), otroku vidno le tako, da mu predmet zadovoljitve potrebe pokloni (prav tam, str. 12). Objekt zadovoljitve torej ne deluje le kot predmet, gesta, rav-

nanje, ki lahko zadovoljijo otrokovo potrebo, temveč otroku hkrati izpričuje tudi potrditev ali zavrnitev ljubezni oz. naklonjenosti prvega pomembnega Drugega (Žižek 1987, str. 155). Zato se otrokova želja reducira na to, da bi ugodil vsaki zahtevi prvega pomembnega Drugega ter si tako ohranil njegovo naklonjenost in ljubezen (prav tam). Če ob tem umanjka avtoriteta, ki odnos vzpostavi nadosebno v smislu reprezentiranja pravil, ki zavezujejo tudi Drugega (Durkheim 2014, str. 32), s tem pa omogoči spoznanje, da pomembni Drugi ni vsemogočen, da njegovih ravnanj ne vodi samovolja oz. da njegova samovolja sploh ni samovolja (Šebart 1990, str. 59), se razmerje odvisnosti, v katerem otrok skuša Drugemu ugajati oz. uganiti njegovo nejasno ali nerazdelano zahtevo (Rutar Ilc 2015, str. 26), ohranja (Žižek 1987, str. 127–128). Stanje nenehnega iskanja načinov, kako ustreči neki implicitni zahtevi, nedoločenemu pričakovanju oz. beganje od enega objekta ugodja do drugega, od ene do druge imaginarne potrditve, iskanje podobe, v kateri bi Drugemu bil všeč in mu ugajal, se torej reproducira (Rutar Ilc 2015, str. 26). Težava takega vzgojnega razmerja pa ni le v tem, da otroka ne vodi k samostojnosti in sprejemanju odgovornosti za svoja ravnanja, temveč da oblikuje osebo, ki družbenih norm in pravil, ki v neki družbi objektivno obstajajo, ni zmožna vgraditi vase kot »notranji glas vesti« (Kovač Šebart in Krek 2009, str. 207). Zato oseba tudi v odraslosti ostaja v ravnanjih odvisna od pogleda Drugih in od odziva, ki ga pri njih izzovejo njegova ravnanja (Kovač Šebart 2002, str. 230). Zapisano nakazuje, da moramo pri razmislekih o vzgoji odgovarjati tudi na vprašanja, kako razvijati otrokovo samostojnost, avtonomnost, moralnost in mu omogočiti prevzemanje odgovornosti za posledice svojih odločitev (Šimenc 2017, str. 40–41).

Tudi analiza besedil obravnavanih avtorjev, ki so opravili kritiko otrokocentrične vzgojne zasnove, pokaže, da denimo Kanduč (2017) z izrazoma razvajanost in neobčutljivost (prav tam, str. 31) meri na to, kar zaznavamo pri spodletelosti simbolne identifikacije in na kar opozarja tudi uvodoma navajana Bergant (1994). Piše o tem, kar Slavoj Žižek (1987) ilustrira z obravnavo drugega kot »lutke« in z razlago nezmožnosti »odnosa do drugega kot do ,osebe‘« oz. nezmožnostjo »pravega intersubjektivnega odnosa« (prav tam, str. 113). V tej zvezi zapiše, da je rezultat otrokocentrične vzgoje posameznik, ki v drugih vidi »le avtomate za zadovoljevanje lastnih kapric« (Kanduč 2017, str. 31). S tem ponazarja, da otrok medosebne odnose dojema kot nekakšno marionetno igro, v kontekstu katere isto osebo zlahka obravnava kot Idealni objekt ali pa sovražnika (Žižek 1987, str. 114–116).

O avtoriteti in participaciji

V nadaljevanju bomo analizirali odnos do avtoritete v družinskih razmerjih, ki praktično ni predmet teoretizacije v zasnovi otrokocentričnosti, zavračanje avtoritete pa je vezano na zasnovo permisivnosti (Lasch 2012). Tudi v analiziranih besedilih zbornika opozarjajo na to problematiko, sami pa bomo v nadaljevanju tematiko avtoritete dodatno osvetlili, v nekaterih delih se z obravnavanimi kritikami tudi ne bomo strinjali. Švab (2001) denimo ugotavlja, da zasnova otrokocentrič-

nosti spreminja družinska razmerja ter vodi v zmanjševanje »očetovske avtoritete in pomena hierarhije starejših nad mlajšimi« (prav tam, str. 142). Zapiše, da je bila v preteklosti »avtoritativna vzgoja (brezkompromisno uboganje starejših itn.) nevprašljiva, neproblematizirana in argumentirana sama po sebi« (prav tam), z zasnovo otrokocentričnosti pa se je začela rahljati (prav tam). V ospredje je, kot ugotavlja Kanduč (2017), stopila potreba po »demokratskem izvrševanju starševske oblasti, ki upošteva tudi mnenja in preference podrejene osebe« (prav tam, str. 30). V kontekstu predstavljenih navedb pa sta za našo obravnavo pomembna analiza spodletelosti avtoritete z nerazrešnim dualnim razmerjem in opozorilo, da taka vzgojna pričakovanja na sebi ne vodijo k nepatriarhalni družbi, temveč je njihov učinek prevladujoča struktura osebnosti potrošniške družbe. Argumentacija zahteva tudi opredelitev avtoritete – to razumemo kot nadosebno in reprezentativno razsežnost ter je ne zamenjujemo z oblastjo, ki jo zagotavlja mesto, ki ga v družinski strukturi objektivno zaseda odrasla oseba v odnosu do otroka, kar ji daje tudi sredstva moči nad njim (Gauchet 2011a, str. 114–115 in str. 128; Kovač Šebart 2019, str. 18–20). Zato predstavljene interpretacije iz analiziranih besedil dopolnjujemo z refleksijo, da vzgojno razmerje ne učinkuje enako, če Drugi zaseda mesto brezprizivne oblasti nad otrokom, ker mu je v procesu simbolne identifikacije spodletelo, ali pa ga otrok v intersubjektivnem razmerju postavi na mesto Ideala-Jaza, kar mu omogoči simbolno identifikacijo in interiorizacijo družbenih zahtev (Lacan 2004, str. 24–25; Kovač Šebart 2019, str. 19–20).

Zasnova otrokocentričnosti v bistvu spodnaša mesto avtoritete, ki pa jo, vsaj tako se zdi denimo glede na navedbe avtorice Švab (2001, str. 142), tudi kritika v analiziranih besedilih enači z očetovsko oblastjo. Torej z mestom, ki ga oče zaseda v družinski hierarhiji (prim. Gauchet 2001a, str. 114–115 in str. 128–129), pri čemer ne reflektira, da je ključ avtoritete, da je nadosebna, in da je ne gre zamenjevati z vzgojo, ki temelji na oblasti ene osebe nad drugimi, temveč na pravilih, ki veljajo za vse in uravnavajo razmerja v družini. Oblast deluje proti avtoriteti in onemogoča separacijo (Verhaeghe 2002, str. 117; prim. Pobežin Roš 2017, str. 87–88). V nasprotju s tem je avtoriteta v funkciji vzpostavljanja avtonomije oz. je samo operativni element v procesu separacije (Verhaeghe 2002, str. 117; prim. Kovač Šebart 2019, str. 18), saj s postavitvijo vzgojne dinamike na privzetje družbenih pravil in norm, ki imajo v načelu univerzalno legitimnost, obrzda vsemogočnost in samovoljnost pomembnih Drugih ter omogoča otrokovo odcepitev od izvirnega objekta ljubezni (Krek 2023, str. 11–12). S tem odpiramo tudi razmislek, ki v demokratično premišljeni zasnovi vzgoje utemeljeno stavi na participacijo otrok pri oblikovanju pravil. V zvezi s tem pa Kanduč (2017) upravičeno opozarja, da problem z otrokovo participacijo ni v tem, da dogovore z njim sklepamo kompromisno, z upoštevanjem njegovih želja ali mnenj, sicer bi, kot piše v nadaljevanju, starše kazalo pregovoriti, naj svojo oblast nad otrokom izvajajo avtoritarno, v smislu »tako bo, kot jaz hočem, pa če se na glavo postaviš« (prav tam, str. 30). Težava je prej v tem, da otrokova soudeležba pri postavljanju skupnega ogrodja pravil še ne zagotavlja razmer, v katerih bi bila omejena tudi samovolja njihovega nosilca (prav tam, str. 30–33). Pravila so tista, ki vzpostavljajo razmere, v katerih je presežena volja njihovega reprezentanta (Durkheim 2014, str. 32). Udejanjena

pa morajo biti kot nekaj, kar je onkraj posesti Drugega, njegove kaprice in čemur je podrejen tudi sam (Gauchet 2011a, str. 127). Poleg tega opozarjamo, da sodelovanje pri oblikovanju pravil še ne pomeni, da jih bodo zato vsi v vzgojnem razmerju tudi spoštovali in udejanjali. Pa še to: pravila, ki jih v procesu vzgoje ne ponotranjimo in ne udejanjamo, četudi se o njih natančno dogovorimo, ostajajo le zunanje zapovedi, ki se jim otrok uklanja zaradi strahu pred izgubo naklonjenosti bližnjih oseb ali zaradi strahu pred kaznovanjem. Da bo otrok pravila privzel kot tudi zanj zavezujoča in jih vgradil vase kot »notranji glas vesti«, jim torej sledil tudi, ko za njihovo (ne)izvrševanje ne bo deležen posebnih ugodnosti ali groženj, pa se mora v procesu vzgoje identificirati s simbolno instanco pravil/Zakona in jo ponotranjiti (Krek 2008, str. 152). Na razliko v zavezanosti pravilom je že pred desetletji opozoril Mladen Dolar (1987) z utemeljitvijo, da zakon, ki prepoveduje, zapoveduje in grozi s sankcijami, še zdaleč nima take moči kot tihi glas, ki brez sankcij terja, da posameznik stori svojo dolžnost (prav tam, str. 130). Prvi »zakon« sicer terja podrejanja, a le kot vnianjo poslušnost, ne kot notranje prepričanje« (prav tam, str. 129). Šele drugi vsebuje tisto travmatično jedro Zakona, ki posameznika konstituira kot subjekt (prav tam, str. 130).

Vrnimo se k navedbi avtorice Švab (2001), ki govori o rahljanju brezkompromisnega uboganja starejših v otrokocentričnih družinskih vzgojnih razmerjih (prav tam, str. 142). Pokazali smo že, da zasnova otrokocentričnosti spodnaša oprijemališča za vzpostavljane avtoritete, tukaj pa namenimo še besedo temu, da pri brezkompromisnem uboganju starejših ne gre za avtoriteto, na katero referiramo, ki gradi na pravilih, ki veljajo za vse, zato se otrok odraslemu, ki jih ne spoštuje, lahko zoperstavi (Gauchet 2011b, str. 41). Švab (2001) v analiziranem besedilu tako prej referira na vzgojno razmerje, ki je uravnava po načelu oblasti, utemeljeni na moči ene osebe in ne na pravilih, ki veljajo za vse, in s tem ohranja travmatičnost zunanjega ukaza in neposredno odvisnost otroka od samovolje odraslega (Krek 2008, str. 152).

Realizacijo človekove narave omogočata omejevanje in utesnjevanje v kulturo

Ob doslej zapisanem je utemeljeno tudi opozorilo avtorjev v analiziranih besedilih, da zasnova otrokocentričnosti in sodobna pojmovanja »dobrega starševstva ne poudarjajo več starševske dolžnosti naučiti otroka družbenih norm in vrednot, ampak usmerjati otroka tako, da se bo njegova individualnost kar najbolj razvila« (Verheyen v Lupton in Barclay v Švab 2017, str. 65). Švab (2017) denimo ugotavlja, da so za vzgojo v družini čedalje pomembnejši razmisleki, kako naj starši vplivajo na otrokov celostni razvoj, pri čemer je poudarek na njegovi individualnosti in samorazvoju (prav tam, str. 65). Pri tem pa je pogosto na delu utemeljevanje, da mora vzgoja otroku samo omogočiti, da prepozna in samorazvije svoje notranje, prirojene ustvarjalne potenciale, saj naloga vzgoje ni več v tem, da bi otrok ponotranjil »družbene norme in vrednote« (Verheyen 1987, str. 37; prim. Švab 2017, str. 65). Na to je opozarjala že Bergant (1994), namreč, da je

novost sodobnih časov pojav, »da velik del ljudi, posebno mladih, ne sprejema več nekdanjih vrednot, ki so bile nekoč najmočnejši opornik socializacije« (prav tam, str. 59), zato niso ničemur dovolj privrženi, odrekli so se življenjskim potem in vrednotam, ki so v preteklosti dajale trdnost posamezniku in družbi, niso pa našli novih notranjih opor in ciljev v življenju, zato dobiva širši obseg narcisizem (prav tam). V interpretacijah, zakaj mladi ne sprejemajo več vrednot, sami opozarjamo na nujnost odgovorov, ki jih zasnova otrokocentričnosti ne ponuja, sami pa odgovore utemeljujemo z odsotnostjo zahteve po interiorizaciji družbenih vrednot in norm oz. s spodletelostjo simbolne identifikacije z njihovimi nosilci, kar pomeni, če parafraziramo Dolarja (2021), da umanjka tihi glas, ki brez sankcij terja, da oseba stori svojo dolžnost oz. ravna po svoji vesti, ker jo vrednote in norme notranje zavezujejo (prav tam, str. 83–84).

V procesu vzgoje se razvija posameznikova osebnost. Nedvomno je to enkratna osebnost, ki je neponovljiva in ki v procesu vzgoje razvije svojo individualnost. Ta proces pa ni mogoč brez utesnjevanja v kulturo, torej primoranja in omejevanja, tudi ne brez usvajanja funkcionalnih rekvizitov družbe (Kovač Šebart 2019, str. 21–22), brez družbenih konvencij, ki naj bi človekovo naravo domnevno samo omejevale in potvarjale (Gauchet 2011c, str. 69).

Človek se namreč ne rodi z izdelano osebnostjo, nima po biološki poti pridobljenih lastnosti, ki bi mu omogočale samostojnost, niti ponotranjenih norm in znanja, ki bi mu zagotavljali merila mišljenja v odnosu do drugega (Krek 2023, str. 12). Zato njegov razvoj nikoli ne poteka v praznem prostoru, temveč »je možen šele na podlagi družbenosti« (Šimenc 2017, str. 36 in str. 42). Da se sploh lahko učloveči, mora torej usvojiti in prisvojiti obstoječ simbolni univerzum družbe oz. kulture, v katero ga vključujemo (Gauchet 2011b, str. 40 in str. 50). Z usvajanjem kulture pa vase vgrajuje v svet, ki ga obdaja (Durkheim 2009, str. 17–18 in str. 29). Zato je problem, če vzgojno razmerje gradi na podstati, da je treba vsako otrokovo potrebo, željo in zahtevo izpolniti, vsako oviro in težavo pa nemudoma odstraniti (Furedi 2001, str. 8; Hoffman 2010, str. 387; Ashton-James idr. 2013). S takimi vzgojnimi pričakovanji namreč ustvarjamo pedagoško utvaro, skozi prizmo katere sledimo verovanju, da je mogoče vzpostaviti razmere, v katerih utesnjevanje v kulturo ni boleče in »plačano z iracionalno, prisilno, neobvladno odpovedjo« (Kovač Šebart 2002, str. 41). Zasnova otrokocentričnosti mora zato odgovoriti tudi na vprašanje, ki zadeva razvoj otrokove odgovornosti in samostojnosti; kako je z njegovim razvojem, ko pričakovanja naslavljaajo starše, naj otroku ugodijo v vseh njegovih zahtevah, pri tem pa ne tematizirajo, ali od njega v procesu vzgoje tudi kaj zahtevajo in kako usklajujejo prednost njegovih potreb pred potrebami drugih z realnostjo vsakdanjega življenja.

Zasnova otrokocentričnosti ni izvzeta iz reproduksijskih obrazcev potrošniške družbe

V nadaljevanju pa opozarjamo še na dodatno razsežnost problematike prevladujočih vzgojnih zasnov v družbi, ki zadevajo, kot smo omenili uvodoma, družbeno

reprodukcijski kontekst vzgoje (Šimenc 2012, str. 79–80). To pomeni, da prevlada določenih vzgojnih pričakovanj in prizadevanj pomembno vpliva na prevladujočo strukturo osebnosti v družbi, kar pa nadalje zadeva družbeno reprodukcijo, česar ne smemo zanemariti pri obravnavi uveljavljenih strokovnih zasnov in analizi njihovih učinkov. Glede na to, da potrošniška družba za svoj obstoj in trajanje potrebuje osebo brez »notranje etične drže, brez pravil, zasidranih v kodu moralnega ravnanja« (Kovač Šebart 2002, str. 230–231), in glede na predstavljene zapise, ki jim ponekod, a ne v prevladujoči meri na področju vzgoje sledimo že nekaj desetletij (Bergant 1970; Šebart 1990; Krek 2008), je zasnova otrokocentrične vzgoje v funkciji reprodukcije prevladujoče strukture osebnosti v družbi. To poudarjata tudi Narat in Boljka (2017a) v analiziranem besedilu (prav tam, str. 11), pri čemer se opreta na foucaultovsko teorijo disciplinarne in biopolitične oblasti (Foucault 2007), ki ju razumeta kot ključna mehanizma ohranjanja in obnavljanja obstoječega družbenega reda (Narat in Boljka 2017a, str. 18).

Njune argumentacije na tem mestu ne bomo povzemali (več o tem v prav tam, str. 11–23). Razmisleke bomo dopolnili znotraj argumentacijskega okvira, ki mu sledimo v besedilu. Vzgojna pričakovanja, ki jih legitimizira obravnavana zasnova otrokocentričnosti, predstavljajo ideološko polje vzgoje potrošnika. Renata Salecl (2010) v tej zvezi opozarja, da je spodletelost simbolne identifikacije v kontekstu vzgojnih pričakovanj, ki jim v besedilu sledimo, natanko tista strukturna značilnost, ki se sklada z vzpostavljanjem tipa družbe, ki posamezniku ne nalaga omejitev in prepovedi, temveč mu zapoveduje uživanje (prav tam, str. 9–10 in str. 57). Posameznika zato konstruira kot nekoga, ki lahko brez konca prestavlja meje užitka in svobodno izbira objekte, od katerih lahko pričakuje takojšnjo zadovoljitev svojih potreb in želja. A četudi ima tak posameznik domnevno svobodo, da lahko iz svojega življenja napravi, kar koli hoče, mu ta »navidezna« osvobojenost od denimo družinskih vezi in institucionalnih omejitev ne omogoči niti tega, da bi lahko svobodno in avtonomno odločal o svoji življenjski poti. Ne zagotavlja mu niti zadovoljstva ali osebne izpolnitve. Nasprotno, prispeva k njegovi negotovosti, tesnobi in občutkom neustreznosti, ki pa jih skuša obvladati tako, da priznaje, odobravanje in občudovanje vedno znova išče v očeh družbene skupine, ki ji pripada. Pri tem se sreča z razmerami, ko mora med vrsticami brati tisto, kar rečejo drugi, in uganjevati pomene njihovih gest. To pri njem pogloblja občutja tesnobe in neustreznosti, zato se ozira k nekemu, ki bi prevzel odgovornost in ga razbremenil bremena odločitve. Vse to ga vodi v razmerja povečane odvisnosti od okolja, saj praviloma ne zmore uravnavati svojega življenja brez priznanja in odobravanja Drugih (Salecl 2010, str. 8–77; Lasch 2012, str. 27–61 in str. 209–212). Afirmacija otrokocentrične vzgoje oz. na otroka osrediščene usmerjenosti zato ne vodi k vzgoji svobodnega subjekta, ki ga ne omejujejo družbene prepovedi, temveč k povsem konformnemu posamezniku potrošniške in neoliberalne družbe.

Sklepne misli

V besedilu smo opozorili na nekatere razsežnosti argumentacijskega okvira otrokocentrične vzgojne zasnove, ki jih z vidika družbeno reprodukcijskega procesa vidimo kot potrebne utemeljitve. Predstavili smo tudi kritiko avtorjev in avtoric iz analiziranih besedil zbornika *Generaciji navidezne svobode: otroci in starši v sodobni družbi* (2017). Ponekod smo njihovo analizo in argumentacijo dodatno utemeljevali in opozarjali na učinke vzgoje, ki sledi pričakovanjem otrokocentrične zasnove, ter pokazali, da so ta skladna z reprodukcijskimi zahtevami potrošniške družbe. V tem kontekstu smo pojasnjevali, da je problem zasnove otrokocentričnosti v tem, da pričakovanj in načel ne utemljuje in ne razvije argumentacije za vzgojne razsežnosti, ki jih prikazuje kot zaželeni v družinski vzgoji. V središče vzgojnega procesa postavlja otroka. Njegove potrebe, ljubezen, nežnost, pozornost, varnost in zaščito razume kot zadostne pogoje za kakovostno vzgojo v družini, pri tem pa ne tematizira pomena utesnjevanja v kulturo, usvajanja in ponotranjanja simbolne mreže ter v tej zvezi tudi ne razsežnosti primoranja in omejevanja v vzgoji (Bergant 1970, str. 19–23). Prav tako ne tematizira, da se mora otrok naučiti obvladovati svoje želje in odlagati njihovo zadovoljitev (Dürkheim 2014, str. 46–47). S tem zanemari, da se mora otrok najprej v družini naučiti samoobvladovanja, samodiscipline, samoodpovedovanja (Lasch 2012, str. 209) in si pridobiti zmožnost premagovanja frustracij (Gauchet 2011b, str. 37–39). V procesu vzgoje mora torej ponotranjiti določen tip odnosa do samega sebe, ki vključuje tudi odnos do pravil, dolžnosti ter odgovornosti do sveta oz. drugih (prav tam, str. 41–42). Obravnavana zasnova vsaj posredno odreja legitimnost avtoritete v vzgojnem razmerju, pri tem pa ne tematizira, kako otrok, ki ga vzgajajo skladno s pričakovanji, ki jih na starše naslavlja otrokocentrična zasnova, postane samostojen in preseže strukturno odvisnost od drugega. Predstavljena pričakovanja namreč prej kot vzpostavljanje prostora za razvoj emancipatoričnega potenciala posameznika ustvarjajo krinko za nepopustljiv sistem nadzora nad otrokom, ki mu ne dopušča avtonomnega odločanja in ravnanja, zato se mu otrok, kot piše Dolar (2012), vse težje postavi po robu (prav tam, str. 10). V besedilu pa utemeljujemo, da lahko rešitve v narcisistični družbi iščemo znotraj polja uveljavljanja avtoritete, a brez avtoritarne podstat, na kar smo že opozorili v analizi nekaterih tez avtorice Švab (2001). Seveda je mogoče ugovarjati, da je vsebina naše analize znana in tematizirana, in res je denimo Lasch (2012) na to opozarjal že pred nekaj desetletji, a je tudi res, da vsem znane in morda za koga dolgočasne interpretacije niso presežene, prej obratno. Problem, na katerega opozarjajo denimo v besedilu navajani avtorji in avtorice (npr. Cvjetičanin 2017; Kanduč 2017; Narat in Boljka 2017a; Švab 2017; Turk Niskač 2017), se je poglobil, razširil ter povezal s še hujšimi posledicami radikalnega neoliberalizma in razširjeno prekarizacijo, kjer je povezava med iluzijo osebne svobode in vzpostavljanjem novih oblik izkoriščanja in nadzora postala še bolj očitna (Dolar 2012, str. 10; več o tem Dolar 2021). Zato menimo, da je v prihodnje treba ponovno premisliti prevladujočo zasnovo družinske vzgoje in izpostavljati oprijemaljša, ki bodo nove generacije opremila za subverzivni spoprijem z reprodukcijsko družbeno logiko.

Literatura in viri

- Ashton-James C. E., Kushlev, K. in Dunn, W. E. (2013). Parents reap what they sow: Child-centrism and parental well-being, *Social Psychological and Personality Science*, 4, št. 6, str. 1–8.
- Beck-Gernsheim, E. (2006). Vse iz ljubezni do otroka. V: U. Beck in E. Beck-Gernsheim (ur.). *Popolnoma normalni kaos ljubezni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, str. 117–158.
- Bergant, M. (1970). *Teme iz pedagoške sociologije*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Bergant, M. (1994). *Nove teme pedagoške sociologije in sociologije reforme šolanja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Berger, P. L. in Luckmann, T. (1988). *Družbena konstrukcija realnosti: razprava iz sociologije znanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Bernstein, G. in Triger, Z. H. (2011). »Over-parenting«. *Davis Law Review*, 44, št. 4, str. 1221–1279.
- Boljka, U. (2017). »Mati, kave bi!«: analiza oglaševalske akcije »Nove generacije razmišljajo drugače«. V: U. Boljka in T. Narat (ur.). *Generaciji navidezne svobode: otroci in starši v sodobni družbi*. Ljubljana: Sophia, str. 291–319.
- Cvjetičanin, D. (2017). Otrokocentrične vzgojne prakse na področju otroške igre. V: U. Boljka in T. Narat (ur.). *Generaciji navidezne svobode: otroci in starši v sodobni družbi*. Ljubljana: Sophia, str. 207–231.
- Dolar, M. (1987). Subjekt razsvetljenstva. Razpol 3. *Problemi: revija za kulturo in družbena vprašanja*, 9/10, št. 25, str. 127–134.
- Dolar, M. (2012). Bolj kot je vse dovoljeno, večja je diktatura nadjaza. *Pogledi*, 3, št. 21, str. 10.
- Dolar, M. (2021). *Od kod prihaja oblast?*. Ljubljana: Zbirka Analecta.
- Durkheim, E. (2009). *Vzgoja in sociologija*. Ljubljana: Krtina.
- Durkheim, E. (2014). *Moralna vzgoja*. Ljubljana: Krtina.
- Foucalt, M. (2007). *Življenje in prakse svobode: Izbrani spis*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Frosberg, L. (2009). *Involved parenting: Everyday lives of Swedish middle-class families*. Linköping: Tema Institute.
- Furedi, F. (2001). *Paranoid Parenting*. London: Allen Lane.
- Gauchet, M. (2011a). Avtoriteta: konec ali preobrazba? V: M. Blais, M. Gauchet in D. Ottawi (ur.). *O pogojih vzgoje*. Ljubljana: Krtina, str. 111–173.
- Gauchet, M. (2011b). Družina proti vzgoji? V: M. Blais, M. Gauchet in D. Ottawi (ur.). *O pogojih vzgoje*. Ljubljana: Krtina, str. 11–53.
- Gauchet, M. (2011c). Znanje brez smisla? V: M. Blais, M. Gauchet in D. Ottawi (ur.). *O pogojih vzgoje*. Ljubljana: Krtina, str. 55–109.
- Hoffman, D., F. (2010). Risky investments: Parenting and the production of the »resilient child«. *Health, Risk and Society*, 12, št. 4, str. 385–394.
- Humer, Ž., Švab, A. in Žakelj, T. (2011). Družinski centri kot odgovor na spremenjene značilnosti in zahteve družinskega življenja. *Teorija in praksa*, 48, št. 2, str. 453–472.
- Jeznik, K., Kroflič, K. in Štirn Janota, P. (2017). O vzgojnih pristopih med permisivnostjo in otrokocentričnostjo. V: T. Narat in U. Boljka (ur.). *Generaciji navidezne svobode: otroci in starši v sodobni družbi*. Ljubljana: Sophia, str. 151–177.
- Kanduč, Z. (2017). Otrok, kapitalizem in družbeni nadzor. V: U. Boljka in T. Narat (ur.). *Generaciji navidezne svobode: otroci in starši v sodobni družbi*. Ljubljana: Sophia, str. 27–51.

- Kant, I. (1988). O pedagogiki. *Problemi: revija za kulturo in družbena vprašanja*, 26, št. 11, str. 147–158.
- Kovač Šebart, M. (2002). *Samopodobe šole: konceptualizacija devetletke*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Kovač Šebart, M. in Krek, J. (2009). *Vzgojna zasnova javne šole*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Kovač Šebart, M. (2019). Zdravi razum kot mesto boja za univerzalnost. *Sodobna pedagogika*, 70 (136), št. 2, str. 10–30.
- Kralj, A. in Renner, T. (2017). Otroci, družine in distributivna pravičnost – svetovno-sistem-ska perspektiva. V: U. Boljka in T. Narat (ur.). *Generaciji navidezne svobode: otroci in starši v sodobni družbi*. Ljubljana: Sophia, str. 69–97.
- Krek, J. (2008). Očetovska funkcija, avtoriteta učitelja in vzgojna zasnova v javni šoli. *Sodobna pedagogika*, 59, št. 5, str. 136–153.
- Krek, J. (2023). O vzgoji z ljubeznijo. *Vzgoja: revija za učitelje, vzgojitelje in starše*, 25, št. 97, str. 11–12.
- Kuhar, M. (2011). Skrb za otroke: potrebe staršev predadolescentnih otrok v Sloveniji. *Teorija in praksa*, 48, št. 2, str. 473–490.
- Lacan, J. (2004). »Ojdipove tri dobe«. *Problemi: revija za kulturo in družbena vprašanja*, 42, št. 5/6, str. 1–29.
- Lasch, C. (1979). *The culture of narcissism*. London: Abacus.
- Lasch, C. (1986). *Narcisistična kultura*. Zagreb: Naprijed.
- Lasch, C. (2012). *Kultura narcizizma: ameriško življenje v času zmanjšanih pričakovanj*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Miller, W. R., Rainbolt, C. L in Tallents, S. (2024). Hovering is not helping: Relationships among helicopter parenting, attachment, academic outcomes, and mental health in college students. *Youth*, 4, št. 1, str. 260–271.
- Narat, T. in Boljka, U. (2017a). Otrokokentričnost v sodobni družbi: opredelitev in vloga koncepta. V: U. Boljka in T. Narat (ur.). *Generaciji navidezne svobode: otroci in starši v sodobni družbi*. Ljubljana: Sophia, str. 1–24.
- Narat, T. in Boljka, U. (2017b). Predgovor. V: U. Boljka in T. Narat (ur.). *Generaciji navidezne svobode: otroci in starši v sodobni družbi*. Ljubljana: Sophia, str. vii–ix.
- Odenweller, K. G., Booth-Butterfield, M. in Weber, K. (2014). Investigating helicopter parenting, family environments, and relational outcomes for millennials. *Communication Studies*, 65, št. 4, str. 407–425.
- Pobežin Roš, V. (2017). *Pedagoška ideologija ali Kdo zdaj tu uživa?* Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo, zbirka Analecta.
- Rakar, T. in Filipovič Hrast, M. (2017). Socialne naložbe in družinska politika v Sloveniji. V: U. Boljka in T. Narat (ur.). *Generaciji navidezne svobode: otroci in starši v sodobni družbi*. Ljubljana: Sophia, str. 99–130.
- Rizzo, M. K., Holly, H. S. in Liss, M. (2013). Insight into the parenthood paradox: Mental health outcomes of intensive mothering. *Journal of Child and Family Studies – Springer Journals*, 22, št. 5, str. 621–636.
- Rutar Ilc, Z. (2015). Med avtoritarnostjo in permisivnostjo: ali naj otroke tepemo ali razvajamo ali obstaja tretja pot? *Vzgoja in izobraževanje*, 46, št. 4/5, str. 20–31.
- Sagadin, J. (1993). *Poglavja iz metodologije pedagoškega raziskovanja*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
- Salecl, R. (2010). *Izbira*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Shirani, F., Henwood, K in Coltart, C. (2012). Meeting the challenges of intensive parenting culture: Gender, risk management and the moral parent. *Sociology*, 46, št. 1, str. 25–40.

- Šebart, M. (1990). *O namenih in stilih vzgajanja nekoliko drugače. Iskanja – vzgoja, prevzgoja*, 7, št. 9, str. 48–69.
- Šimenc, M. (2012). *Moralna vzgoja: reprodukcija, transmisija in razjasnjevanje vrednot. Šolsko polje*, 23, št. 5–6, str. 79–92.
- Šimenc, M. (2017). Moralna vzgoja: prenašanje vrednot in personifikacija morale. *Šolsko polje*, 28, št. 1–2, str. 27–44.
- Štefanc, D. in Kovač Šebart, M. (2020). Nekaj razmislekov o razmerju med formativnim spremljanjem in ocenjevanjem znanja. *Sodobna pedagogika*, 70, št. 1, str. 10–31.
- Švab, A. (2001). *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Švab, A. (2003). Kako skrbna je država? Konceptualizacija družinske skrbi v družinski politiki v Sloveniji. V: S. Sevenhuijsen (ur.). *Labirinti skrbi: pomen perspektive etike skrbi za socialno politiko*. Ljubljana: Mirovni inštitut, str. 51–74.
- Švab, A. (2017). Nekateri sociološki vidiki otrokocentričnosti in protektivnega otroštva v pozni modernosti. V: U. Boljka in T. Narat (ur.). *Generaciji navidezne svobode: otroci in starši v sodobni družbi*. Ljubljana: Sophia, str. 53–68.
- Turk Niskač, T. (2017). Otrokocentričnost in (ne) vključevanje otrok v delovna opravila v zgodnjem otroštvu. V: U. Boljka in T. Narat (ur.). *Generaciji navidezne svobode: otroci in starši v sodobni družbi*. Ljubljana: Sophia, str. 179–205.
- van Ingen, D. J., Freiheit, S. R., Steinfeldt, J. A., Moore, L. L., Wimer, D. J., Knutt, A. D., Scapinello, A. in Roberts, A. (2015). Helicopter parenting: The effect of an overbearing caregiving style on peer attachment and self-efficacy. *Journal of College Counseling*, 18, št. 1, str. 7–20.
- Verhaeghe, P. (2002). *Ljubezen v času osamljenosti*. Ljubljana: Orbis.
- Verheyen, C. (1987). Mother knows best; for him the play, for her the rest. V: T. Knijn in A. C. Mulder (ur.). *Unravelling Fatherhood*. Dordrecht: Foris publications, str. 37–47.
- Vogrinc, J. (2008). *Kvalitativno raziskovanje na pedagoškem področju*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Zidar, M. (2003). Nove-stare reprezentacije otrok in otroštva: dekonstrukcija »protektivnega« otroštva. *Teorija in praksa*, 40, št. 2, str. 357–374.
- Žižek, S. (1987). *Jezik, ideologija, Slovenci*. Ljubljana: Delavska enotnost.

Sara PAHOR (University of Ljubljana, Faculty of Arts, Slovenia)

A CRITICAL ENGAGEMENT WITH THE CONCEPT OF CHILD-CENTEREDNESS

Abstract: In the article we analyze selected set of texts from the collection *Generaciji navidezne svobode: otroci in starši v sodobni družbi* (2017), which from the perspective of socio-reproductive mechanisms critically question the educational concept of child-centeredness, as it significantly influences the family upbringing of new generations of children. We are interested in which educational dimensions the criticism is aimed at. In places where, based on the analysis, we find that the concept of child-centeredness and its criticism lack coherent substantiation, we provide additional reflections. We demonstrate that the concept of child-centeredness significantly marks the semantic field of the prevailing ideological production and leads to the upbringing of individuals who, with their personality structure and acquired functional requisites of society restore and maintain dominant social relations.

Key words: the concept of child-centeredness, ideological speech, family upbringing, consumer society, pathological narcissism

Email for correspondence: sarapahor13@gmail.com